

ENRIC GALLÉN, «Sota la bota de Franco: apunt sobre la cultura clandestina», dins *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*, a cura de Pelai Pagès i Blanch

El 1945, el feliç desenllaç de la Segona Guerra Mundial va obligar el règim franquista a flexibilitzar, sense modificar les seves essències fonamentals, la seva estratègia política en l'ordre cultural. Fos com fos, es van veure obligats a obrir determinades escletxes —amb comptagotes, és clar— de l'organització general de la cultura en l'àmbit públic i privat: el règim es va veure forçat a acceptar amb mesura les manifestacions de caràcter més peculiar, local i folklòric de la cultura catalana. Si més no, aquesta va ser l'orientació política de Bartolomé Barba Hernández, governador civil de Barcelona entre 1945 i 1947:

Esa es la única política posible. Los catalanistas religiosos y los catalanistas ateos aparecen esporádicamente, de cuando en cuando, pero si queremos hacerles fracasar no debemos oponer un «castellanismo» a un «catalanismo». ¡Qué más quisieran! Hoy son cuatro, dispersos e inofensivos; mañana serían cuatro mil, unidos y compactos. No;

hay que reconocer como nuestro, de todos, lo que ellos quisieran solamente suyo. La Virgen de Montserrat no es sólo de los catalanes, como la Virgen del Pilar no es sólo de los aragoneses, ni la Macarena de los sevillanos; si ellos sacan las cosas de quicio, nosotros debemos situarlas en su verdadero lugar. En cuanto a los bailes, los cantos, la literatura, la lengua, los reivindicamos también como otras tantas glorias comunes. Seríamos nosotros los que les ayudáramos a sostener en alto su bandera si nos mostrásemos directa o indirectamente contrarios a la lengua catalana, impidiendo las representaciones en catalán que han demostrado ser tan inofensivas y tan beneficiosas para nuestra política normalizadora, o la publicación de buena literatura en el habla de la región. Nunca es buena política la de hacer «mártires». (*Dos años al frente del Gobierno Civil de Barcelona y varios ensayos*, 1948)

Òbviament, el canvi de 1945 va afectar també al moviment cultural clandestí, que va debatre el tema del col·laboracionisme davant la possibilitat que el règim franquista permetés la publicació de llibres —o fins i tot d'una revista— en llengua catalana. D'entrada, gent com

Carles Riba, Ferran Soldevila, Josep M. de Sagarra, Jordi Rubió, Marià Manent o Pere Puig Quintana ho veia amb cautela, però amb bons ulls. Maurici Serrahima, per exemple, s'expressava en aquests termes el 18 de juliol de 1945:

He insistit molt a dir que el refús de publicar no em sembla possible ni tan sols en el cas que pugui fer indirectament un servei als qui ho autoritzen d'una manera tan limitada, però sempre amb la condició que sigui possible de fer-ho amb dignitat i amb una eficàcia suficient. Cal tenir present que la nostra llengua i la nostra cultura no pertanyen a cap grup determinat, sinó a tots els catalans que la sentim com a pròpies, dels falangistes als comunistes —en Josep [Sagarra] em deia que així ho va dir ell a la reunió—, i que, per tant, no podem supeditar la reaparició de l'aliment que la llengua i la cultura nostres representen per al jovent que n'està privat a consideracions purament polítiques, com ara si el règim actual s'acabarà més aviat o més tard, o si li donem o no li donem una arma.
(Del passat quan era present: I, 1972)

En el mateix context, en canvi, Josep Palau i Fabre es mostrava contrari a tot tipus de col·laboració, i ho manifestava sense embuts en una editorial de *Per Catalunya*, publicació política clandestina al servei del Front Nacional de Catalunya:

Que ningú, doncs, sota cap excusa, no es deixi entabanar; que ningú no s'hagi d'arrepentir [sic], algun dia, d'una actitud poc viril. No hi ha Orfeó, ni Jocs Florals, ni revista que valguin! Els catalans que es prestessin al joc de Franco —perquè no altra cosa seria el facilitar-li aquests instruments— delinquirien contra Catalunya i contra la llibertat. Contra Catalunya, perquè donarien armes als seus enemics, armes per a combatre'ns [sic] en el pla internacional i fer passar «bou per bèstia grossa» i potser per a adormir-nos —o almenys afeblir-nos— encara més col·lectivament. Contra la llibertat, perquè semblaria que Catalunya adopta una actitud egoista i oblida els qui han patit amb ella. No hi ha *llibertats* sense *llibertat*. *Llibertats* sense llibertat vol dir conxorxa, manipulacions i, a la llarga, entesa amb l'enemic. La resposta de Catalunya davant la recent sol·licitud del Caudillo, ha d'ésser la

d'una negativa absoluta. Amb Franco i Falange, res!
(«Col·laboracionisme», *Per Catalunya*, 12, 1945)

Per altra banda, a partir de 1946, es va anar deixant pas gradualment a l'articulació d'òrgans periòdics com *Ariel*. *Revista de les Arts* (1946-1951) que, en la línia traçada per *Poesia* va retrobar en els valors emanats del passat —els referent classicitzants, mediterrànists, assumits com a essencials, transcendents i superiors— la llavor per a la reconstrucció del present i del futur, en forma d'una *assaonada síntesi*, que explica també l'interès d'alguns dels seus col·laboradors per les manifestacions artístiques i culturals més properes a l'avantguarda del segle XX. [...]

Res ja no era, en qualsevol cas, com el 1939: de la situació de prostració pública i de catacumba de la clandestinitat més estricta s'havia passat gradualment a finals dels anys quaranta i a inicis dels cinquanta, a la lenta, però alhora irreversible, recomposició del circuit privat de la cultura catalana a l'interior; de la manca de programes culturals inicials a l'existència de sòlides propostes culturals, fins i tot antitètiques, com les que podien separar *Ariel* d'*Antologia* i d'*Occident*; o l'eclecticisme estètic d'*Ariel* de la reivindicació de la gran tradició avantguardista de *Dau al set*; de la

simple i pretesa homogeneïtat d'interessos comuns entorn de la llengua, la cultura i el país, a la lògica i necessària disparitat de plantejaments estètics, culturals i ideològics, degudament contrastats. Així, doncs, la polèmica que es va crear entorn de l'*Antologia de la poesia catalana (1900-1950)*, a càrrec de Joan Triadú, no era més que un capítol ben significatiu de l'alt cost de la reconstrucció d'una literatura esquinqada i trossejada que, per damunt de tot, calia que tornés a mostrar-se viva i polèmica. Plena. Passa que la presència pública de la literatura catalana —amb totes les limitacions que hom vulgui— va ser només afavorida i potenciada —en la mesura de les seves possibilitats— per determinades empreses de caràcter privat. En qualsevol cas, no va significar ni la potenciació de la literatura catalana pel règim franquista ni tampoc la recuperació dels organismes i de les institucions culturals públiques arrabassades per la força el 1939. Més encara: la nova situació creada en la política cultural dels primers anys cinquanta no va fer possible la professionalització de l'escriptor en la seva llengua, com tampoc la normalització i catalanització dels mitjans de comunicació. Vet ací la lúcida anàlisi de Josep M. Castellet en un conegut article de 1952:

El escritor catalán, como tal, se halla desplazado de su sociedad, una sociedad muy sólidamente constituida en donde todos sus componentes ocupan su sitio. Todos, menos el escritor. La verdad es que éste ha perdido la mayor parte de influencia que tenía sobre su sociedad como consecuencia de su falta de contacto con su público, amplio. Al faltarle los habituales medios de comunicación cotidiana —prensa, revistas— el papel del escritor catalán ha quedado convertido, cuando más, en el de un artista. Quiera o no reconocerlo, el escritor catalán —perdida la influencia y el respeto que le confería el portavoz de la prensa— es poco menos que un desconocido entre los sectores más numerosos de su sociedad. Sólo alguno de aquellos autores consagrados antes de la Guerra Civil conserva parte de su prestigio social, si no respecto a su sociedad en conjunto, sí en algunos círculos intelectuales y en otros más o menos *snobs* de la burguesía. Claro está que éste de la progresiva desaparición de la influencia del escritor en su sociedad, es un fenómeno general de la vida española, pero en Catalunya se ha consumado. Si difícilmente puede abordar un escritor en castellano

temas de candente actualidad y tratarlos con objetividad y con toda la crudeza necesaria ¿qué hará el escritor catalán sin posibilidades de contacto con un público amplio? («Notas sobre la situación actual del escritor catalán», dins *Notas sobre literatura espanyola contemporània*, 1955)

Cinc anys després de l'article de Castellet, de l'exili estant, Domènec Guansè, ofería una imatge igualment crítica de la situació de l'escriptor exiliat en relació amb el conreu i la difusió i projecció de la seva obra:

A l'interior són molts pocs els que es poden dedicar plenament al seu ofici. La majoria només fan d'escriptors de set a nou del vespre, o de les set a les quatre de la matinada, segons la resistència. Alguns aprofiten adeleradament unes vacances —el seu descans és treballar!— per a enllestir l'obra somniada. Vol dir que el talent d'aquests escriptors no dóna el rendiment que donaria en una situació normal. Hi ha res més lamentable?... I encara topen amb els entrebancs de la censura, que limita el seu pensament. La llum que ens ofereixen, pressuposa, dit sigui amb Valéry, una trista meitat d'ombra. I la

situació de l'escriptor a l'exili no és pas més favorable per a ell ni per a les lletres catalanes. Posseeix, cert, la divina llibertat, per... ¿què pot fer d'aquesta llibertat com a escriptor de llengua catalana? Pot, naturalment, dedicar els seus ocis daurats a col·laborar en una d'aqueixes revistes catalanes de l'exili que vegeten com a rares flors silvestres, sempre a punt d'extingir-se en un clima inclement i que, de vegades, s'extingeixen sense que a penes ningú els canti les absoltes. Pot també —tira peixet!— gaudir de tant en tant d'un premi als Jocs Florals funàmbuls sense aspirar a veure publicat el seu treball. I què més?... Hom es pregunta: ¿On són els patriotes que exigeixen tant de patriotisme als escriptors?... ¿Què fan els patriotes visionaris que somnien armar estols per a l'alliberació de Catalunya?... ¿Què dimoni alliberarem, si ni tan sols som capaços de mantenir uns òrgans dignes d'expressió, si és tan migrat l'esforç per a donar continuïtat al que més ens dignifica i que constitueix la raó de ser de Catalunya: la cultura autòctona? (*Situació de l'escriptor català*, 1957)

Ras i curt: l'utòpic reconeixement d'una literatura amb voluntat d'esdevenir moderna i completament normalitzada

no s'albirava encara en els primers anys cinquanta, davant de les dificultats polítiques de tot ordre pel que fa a la creació de les condicions i les bases que poguessin permetre en un futur el ple i complet desenvolupament i reconeixement de la nostra cultura.